

เศรษฐศาสตร์จากมุมมองสตรีนิยม*

ร่วมเขียน โกวไศยกานนท์¹

บทนำ

ในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมา กระแสงานวิจัยในประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ในช่วงก่อนหน้า งานวิจัยส่วนมากมุ่งศึกษาในสาขาวิชาที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะสาขาใดสาขาหนึ่งในเชิงลึก เช่น งานศึกษาทางด้านเศรษฐศาสตร์ ที่แยกย่อยเป็นงานวิจัยเศรษฐศาสตร์การคลัง ที่แยกย่อยไปศึกษาเฉพาะการจัดเก็บรายได้ของรัฐผ่านภาษีเฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นต้น แต่แนวโน้มงานวิจัยในยุคใหม่พยายามที่จะผสมผสานแนวคิดและความรู้แขนงต่างๆ ไว้ในงานวิจัยให้เป็นเนื้อเดียว การปรากฏตัวของคำศัพท์ทางวิชาการใหม่ๆ งานวิจัยแบบสหสาขาวิชา (Interdisciplinary Research) และ งานวิจัยแบบบูรณาการ (Integrative Research) เหล่านี้ น่าจะเป็นข้อยืนยันถึงความตื่นตัวในการรวมความรู้ในสาขาต่างๆ

ในขณะที่ความตื่นตัวในการศึกษาวิจัยในลักษณะที่เป็นสหสาขาวิชา มีให้เห็นมากขึ้น ทว่าหากตั้งข้อสังเกตแล้วจะพบว่าวิชาที่มีลักษณะเป็นสหสาขานั้น ส่วนมากแล้วจะกระจุกตัวอยู่ในสาขาสังคมศาสตร์ มานุษยวิทยา และมนุษยศาสตร์หรือกลุ่มวิชาที่รู้จักกันว่าเป็นวิทยาศาสตร์อย่างอ่อน (Soft Sciences) วิชากลุ่มนี้เป็นวิชาที่มุ่งศึกษาคนและพฤติกรรมของคนในแง่มุมต่างๆ ซึ่งโดยเนื้อแท้แล้วเป็นการยากที่จะศึกษามนุษย์แยกจากประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม การเมืองและเศรษฐกิจออกจากกัน แต่ถ้าจะพิจารณากันให้ลึกอีกขั้นหนึ่ง เราก็จะพบว่า การผสมผสานการวิจัยในศาสตร์ต่างๆ ในกลุ่มวิชาเหล่านี้ก็มีความเนียนต่างกัน บางศาสตร์ก็ไม่ค่อยจะยินยอมพร้อมใจที่จะผนวกรวมสาขาอื่นๆ ไปเพื่อเกิดการบูรณาการที่แท้จริง

ในบทความนี้ ผู้เขียนเลือกที่จะวิเคราะห์เศรษฐศาสตร์จากมุมมองสตรีนิยม² ทั้งนี้แม้ว่าสตรีศึกษาจะมีลักษณะเป็นสหสาขาวิชาโดยตัวของมันเองและมีประวัติในการวิพากษ์เศรษฐศาสตร์อยู่ไม่น้อยและเป็นเวลายาวนาน แต่ดูเหมือนการพิณิจวิพากษ์ต่างๆ จะวนเวียนอยู่ในวงผู้ที่ศึกษาและสนใจสตรีศึกษาเท่านั้น เช่น ในการประชุม Asia Pacific NGO Forum Beijing +10 ระหว่าง 30 มิถุนายน – 3 กรกฎาคม พ.ศ. 2547 ที่ผ่าน มาที่จัดขึ้น ณ มหาวิทยาลัยมหิดล ได้มีการวิพากษ์อย่างรุนแรงในเรื่องนโยบายเศรษฐศาสตร์ที่มีความเป็นอคติทางเพศ เช่น การวิพากษ์ขององค์กรเอกชนนานาชาติ DAWN (Development Alternatives with Women for a New Era) ต่อความมีอคติทางเพศภาวะในการวางนโยบายการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจโดยการสนับสนุน

* บทความนำเสนอในการสัมมนานักวิชาการรุ่นเยาว์ วันที่ 9 กรกฎาคม พ.ศ. 2547 เวลา 9.00-12.00 น. ณ ห้องประชุมคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

¹ ร่วมเขียน โกวไศยกานนท์ เป็นอาจารย์ประจำศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และเป็นนักศึกษาระดับ

ปริญญาเอกสาขาวิชาเศรษฐศาสตร์และการพัฒนาระหว่างประเทศ มหาวิทยาลัยบาธ ประเทศสหราชอาณาจักร

² การวิเคราะห์จากมุมมองสตรีนิยม (Feminist analytical perspective) คือการมองว่าผู้หญิงเป็นจุดศูนย์กลางหรือเป็นหลักของการวิเคราะห์ แนววิเคราะห์นี้ให้ความสำคัญกับสถานภาพ บทบาท และปัญหาของผู้หญิงในสังคม (ชลิดาภรณ์ ส่งสัมพันธ์, 2545 :

ทางการเงินและทางวิชาการของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (International Monetary Fund หรือ IMF) และ ธนาคารโลก (World Bank) ที่ส่งกระทบทางลบที่ไม่เป็นธรรมต่อผู้หญิงและเด็ก (DAWN, 2000 และ 2003) แม้ว่าการวิพากษ์เหล่านั้นจะมีมานานหรือรุนแรงเพียงใด ผลกระทบที่มีต่อวิชาเศรษฐศาสตร์ก็มีอย่างจำกัด ไม่เพียงพอกที่จะสร้างความสนใจของนักเศรษฐศาสตร์กระแสหลักให้ผนวกรวมองค์ความรู้ทางสตรีศึกษาเข้าไปในงานศึกษาวิจัยของพวกเขาได้

จุดมุ่งหมายหลักสำหรับบทความนี้ ผู้เขียนจะเสนอถึงเหตุจำเป็นที่ควรบูรณาการวิชาเศรษฐศาสตร์ ร่วมกับสตรีศึกษา เพื่อทำที่ที่สุดแล้วหวังที่จะก่อให้เกิดการบูรณาการเศรษฐศาสตร์และสตรีศึกษาได้เป็นอย่างดี แท้จริง โดยที่บทความนี้แบ่งได้เป็น 4 ตอน ในตอนแรกจะเป็นการกล่าวถึงเศรษฐศาสตร์ในฐานะที่เป็นสาขาวิชา โดยครอบคลุมความหมาย กำเนิดและวิธีการศึกษาเศรษฐศาสตร์อย่างย่อ ตอนที่สองของบทความจะกล่าวถึงความมีขอบเขตทางด้านประเด็นสตรีในทฤษฎีเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก ตอนที่สามเป็นการวิเคราะห์กระแสการหมุนเวียนของระบบเศรษฐกิจซึ่งเป็นรากฐานความเข้าใจเบื้องต้นของระบบเศรษฐกิจมหภาค โดยใช้มุมมองสตรีนิยมวิเคราะห์ 3 ภาคเศรษฐกิจหลักอันได้แก่ ภาคครัวเรือน ภาคธุรกิจ และภาครัฐบาล ตอนที่สี่จะเป็นการสรุปถึงความจำเป็นและประโยชน์ของการบูรณาการสตรีศึกษาเข้าไปในการศึกษาทางเศรษฐศาสตร์

เศรษฐศาสตร์คืออะไร?

“เศรษฐศาสตร์เป็นราชินีของสังคมศาสตร์ เป็นศิลปะที่เก่าแก่ที่สุด แต่เป็นวิทยาศาสตร์ที่ใหม่ที่สุดของศาสตร์ทั้งหมด” (Samuelson and Nordhaus, 1999 : 3)

แม้ว่าเราจะได้ยินคำว่า “เศรษฐศาสตร์” (Economics) “นักเศรษฐศาสตร์หรือเศรษฐกร” (Economist) หรือคำว่า “เศรษฐกิจ” (Economy) กันอย่างชินหู เมื่อเราถามตัวเองว่าเศรษฐศาสตร์คืออะไร? เราจะพบกับความยากลำบากที่จะตอบคำถามที่ว่านี้ เนื่องจากว่าเศรษฐศาสตร์ซึ่งก็เหมือนกับสาขาวิชาอื่นๆ ในสังคมศาสตร์ เป็นศาสตร์ที่เกี่ยวข้องพันพันกับหลายสิ่งหลายอย่าง ยิ่งถ้าถามผู้คนทั่วไปที่มากหน้าหลายตา ก็ยิ่งจะพบคำตอบที่แตกต่างมากมาย แม้กระทั่งการถามนักเศรษฐศาสตร์ด้วยกันเอง ก็จะมีปัญหาเดียวกัน นั่นคือความลำบากที่จะให้คำตอบที่เฉพาะเจาะจงได้ ในบรรดาคำนิยามที่มีอยู่อย่างหลากหลาย ศาสตราจารย์พอล แซมมวลสัน และ ศาสตราจารย์นอร์ดีส (Samuelson and Nordhaus, 1999) นักเศรษฐศาสตร์ผู้ได้รับรางวัลโนเบล ได้รวบรวมคำนิยามที่เป็นนิยามอยู่ 5 นิยามด้วยกันดังนี้

1. เศรษฐศาสตร์คือการศึกษากิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและการแลกเปลี่ยนระหว่างผู้คน
2. เศรษฐศาสตร์วิเคราะห์ความเคลื่อนไหวในเศรษฐกิจทั้งหมด - แนวโน้มราคา ผลผลิต การว่างงาน เมื่อมีการศึกษาจนเข้าใจในปรากฏการณ์ต่างๆ แล้ว เศรษฐศาสตร์จะช่วยในการพัฒนานโยบายเพื่อที่รัฐบาลจะได้นำไปใช้เพื่อเกิดผลต่อระบบเศรษฐกิจ
3. เศรษฐศาสตร์เป็นศาสตร์แห่งการเลือก เป็นวิชาที่ศึกษาว่าผู้คนเลือกที่จะใช้ทรัพยากรในการผลิตที่มีอยู่อย่างจำกัด (ที่ดิน แรงงาน เครื่องมือ และความรู้ทางเทคนิค) อย่างไร เพื่อที่จะผลิตสินค้า

ต่างๆ (เช่น ข้าว เนื้อ เสื้อผ้ากันหนาว ถนน และอาวุธยุทโธปกรณ์) ตลอดจนศึกษาว่ามีการจำหน่ายจ่ายแจกสินค้าที่ผลิตขึ้นเหล่านี้ได้อย่างไรแก่สมาชิกในสังคมเพื่อจะได้ใช้ในการบริโภค

4. เศรษฐศาสตร์คือการศึกษาว่ามนุษย์ทำธุรกิจที่เกี่ยวกับการจัดการกิจกรรมการบริโภคและการผลิตอย่างไร
5. เศรษฐศาสตร์คือการศึกษาเกี่ยวกับเงิน ดอกเบี้ย ทุน และความมั่งคั่ง

แม้ว่าคำนิยามเหล่านี้จะดูเข้าท่า แต่นักเศรษฐศาสตร์ส่วนมากได้ตกลงที่จะใช้คำนิยามข้างล่างนี้ให้เป็นคำนิยามทั่วไปของคำว่า “เศรษฐศาสตร์”

“เศรษฐศาสตร์คือการศึกษาวิธีการที่ผู้คนและสังคมเลือกที่จะใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด ในการผลิตสินค้าต่างๆ และแจกจ่ายสินค้าเหล่านี้เพื่อการบริโภคอย่างไร ทั้งในสถานการณ์ปัจจุบันและอนาคต ทั้งระหว่างผู้คนและกลุ่มคนต่างๆ ในสังคม” (Samuelson and Nordhaus, 1999 : 4)

แต่หากจะตั้งคำถามต่อไปว่า แล้วเศรษฐศาสตร์ถือกำเนิดมาเมื่อใด? อย่างที่อ้างไว้ข้างต้น แซมมวลสันและนอร์ดีสกล่าวไว้ว่า เศรษฐศาสตร์เป็นศาสตร์ที่ค่อนข้างใหม่ กล่าวคือเศรษฐศาสตร์เพิ่งถือกำเนิดขึ้นเมื่อประมาณ 100 ปีเศษเท่านั้น โดยคำว่า “เศรษฐศาสตร์” ถูกใช้เป็นครั้งแรกในปีคริสต์ศักราช 1890 โดยอัลเฟรด มาร์แชล (Alfred Marshall) ในหนังสือ “Principles of Economics” อัลเฟรดนิยามคำว่า “เศรษฐศาสตร์ว่าเป็นศาสตร์ที่สำรวจตรวจสอบการกระทำของมนุษย์ในธุรกิจธรรมดาของชีวิต” (อ้างใน กนกศักดิ์ แก้วเทพ 2545 : 369) แต่ถ้าพิจารณาตามเนื้อหาของวิชาตามประวัติศาสตร์แล้ว จะพบว่ามีการพูดถึงศาสตร์ในการผลิต บริโภค และการจัดการทรัพยากรลักษณะเดียวกันนี้ก่อนหน้านั้น ไม่ว่าจะเป็นงานของอดัม สมิท (Adam Smith) ผู้แต่งหนังสือเรื่อง “The Wealth of Nations” ในปีคริสต์ศักราช 1776 ที่ใช้หลักการ “Laissez Faire” ในการอธิบายพฤติกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์ สมิทเชื่อว่าผู้คนทุกคนมีเหตุผล และผู้คนใช้หลักเหตุผลในการเลือกตัดสินใจกระทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อประโยชน์สูงสุดของตน แนวคิดนี้ภายหลังกลายเป็นสมมติฐานพื้นฐานของทฤษฎีคลาสสิก (Classic) และทฤษฎีคลาสสิกใหม่ (neo-classic) นอกจากนั้น สมิทยังเสนอทฤษฎีความสัมพันธ์ของการแบ่งงานกันทำ (Division of Labour) และประสิทธิผล (Productivity)

นอกจากอดัม สมิทแล้ว งานของ คาร์ล มาร์กซ (Karl Marx) เรื่อง Das Kapital ที่ตีพิมพ์ในปีคริสต์ศักราช 1867 ซึ่งวิพากษ์การขูดรีดแรงงานส่วนเกินของชนชั้นนายทุนที่กระทำต่อชนชั้นกรรมกร ก็นับได้ว่าเป็นงานทางเศรษฐศาสตร์ที่พูดถึงการผลิต วิธีการผลิต และแนวทางในการจัดสรรและเลือกใช้ทรัพยากรของคนแต่ละชนชั้น หากแต่ว่าผู้คนในยุคนี้รู้จักศาสตร์เหล่านี้โดยทั่วไปว่าคือเศรษฐศาสตร์การเมือง (Political economy) ไม่ใช่เศรษฐศาสตร์ วันรัทซ์ มิ่งมณีนาคิน (2534) เสนอว่าเหตุผลที่มีการเปลี่ยนชื่อวิชาดังกล่าวนั้นเป็นเพราะการศึกษาทางเศรษฐศาสตร์ได้เพิ่มความสำคัญของการศึกษาปัจจัยทางเศรษฐกิจและวิธีการศึกษาปัจจัยทางเศรษฐกิจที่เป็นวิทยาศาสตร์มากขึ้น

อย่างไรก็ดี ในเบื้องต้นนี้เราอาจจะกล่าวสรุปอย่างสั้นๆ ได้ว่า เศรษฐศาสตร์เท่าที่ผ่านมาถูกนิยามว่าเป็นเรื่องของการศึกษาเกี่ยวกับการจัดสรรทรัพยากร (Resources) ที่มีอยู่อย่างจำกัด เพื่อใช้ในการผลิต

(Produce) สินค้าและบริการ (Goods and Services) เพื่อการบริโภค (Consumption) และตอบสนองความต้องการ (Demand) ที่มีอยู่อย่างไม่จำกัดของมนุษย์ (People)

อย่างที่ทราบกันดีแล้วว่า แนวคิดทางเศรษฐศาสตร์นั้นมียุคหลายกระแส กนกศักดิ์ แก้วเทพ(2536) ได้กล่าวไว้ว่า เศรษฐศาสตร์สามารถแบ่งอย่างหยาบๆ ออกได้เป็น 2 กระแสหลักๆ คือเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก (ซึ่งส่วนมากคนจะเหมารวมเอาว่าเป็นค่ายคลาสสิกใหม่) และเศรษฐศาสตร์กระแสรอง กนกศักดิ์ ชูให้เห็นว่าในขณะที่นักเศรษฐศาสตร์กระแสหลักมุ่งศึกษาระบบเศรษฐกิจแบบตลาด ให้ความสำคัญกับอุปสงค์ อุปทาน และมีมือที่มองไม่เห็น เขาเหล่านี้มักจะมีความเห็นขัดแย้งกับนักเศรษฐศาสตร์ทางเลือกที่เชื่อในเศรษฐศาสตร์กระแสรอง เช่น พวกที่เชื่อว่าระบบตลาดมีข้อจำกัด และสนับสนุนระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงหรือเศรษฐกิจชุมชน อย่างไรก็ตาม ในบทความนี้ ผู้เขียนจะใช้มุมมองสตรีนิยมในการวิเคราะห์เศรษฐศาสตร์กระแสหลักเป็นหลัก เนื่องจากเศรษฐศาสตร์แนวดังกล่าวถูกนำมาใช้ในประเทศส่วนใหญ่ในโลก กล่าวคือเป็นแนวที่กำลังมาแรง

หากจะตั้งคำถามต่อไปอีกว่า ทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์นั้นถือกำเนิดมาอย่างไร? เราคงจะได้คำตอบที่ไม่ต่างจากการศึกษาวิชาอื่นๆ ในสาขาสังคมศาสตร์มากนัก นั่นคือเศรษฐศาสตร์เป็นศาสตร์ที่เป็นผลิตผลจากการรวบรวมประสบการณ์ของมนุษย์ วันรักษ์ (2534) เสนอว่าทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ถือกำเนิดจาก 2 แนวทางใหญ่ ๆ คือแนวทางประสบการณ์นิยม (Empiricism) และแนวทางวัตถุนิยมประวัติศาสตร์และวิภาษวิธี (Historical and Dialectical Materialism) แต่สำหรับเศรษฐศาสตร์กระแสหลักนั้น ทฤษฎีต่างๆ มักจะประกอบสร้างขึ้นจากแนวประสบการณ์นิยม นั่นคือรากฐานแห่งความรู้ได้มาจากประสบการณ์ที่เกิดขึ้นจริง ไม่ว่าจะเป็นการสร้างทฤษฎีโดย 1. วิธีการนิรนัย กล่าวคือการศึกษาพฤติกรรมจากกรณีทั่วไป ผ่านการตั้งข้อสมมติและสมมติฐาน สรุปสาระสำคัญจากสมมติฐานโดยการใช้ลำดับแห่งเหตุผล และทดสอบความถูกต้องของทฤษฎี หรือ 2. วิธีการอุปนัย โดยการศึกษาจากกรณีย่อยต่างๆ ผ่านการรวบรวมข้อมูลและข้อเท็จจริง หาข้อสรุปเพื่อหาความเชื่อมโยงอย่างเป็นระบบ และทดสอบความถูกต้อง ทั้งนี้ทั้งนั้น ไม่ว่าจะทฤษฎีที่ได้จากการศึกษาไม่ว่าจะเป็นแบบนิรนัยหรืออุปนัย เราจะเห็นได้ว่าเศรษฐศาสตร์เป็นศาสตร์ที่มีรากฐานจากประสบการณ์ของมนุษย์ที่ต้องผ่านการตีความจากข้อมูลที่เก็บมาเป็นหลักฐานโดยผู้ที่เรียกตนว่าเป็นนักเศรษฐศาสตร์ เพื่ออธิบายแง่มุมของมนุษย์กลุ่มที่ถูกศึกษาอันเกี่ยวข้องกับการผลิต การจำหน่ายจ่ายแจก และการบริโภคสินค้าและบริการ

เศรษฐศาสตร์กระแสหลักจากมุมมองสตรีนิยม

นักสตรีนิยม³ได้วิพากษ์เศรษฐศาสตร์กระแสหลักว่ามีความลำเอียงทางเพศมาช้านาน แมรี วูลสโตนคราฟท์ (Mary Wollstonecraft) นักสตรีนิยมชาวอังกฤษได้เรื่องความไม่เท่าเทียมทางเพศของผู้หญิงในหนังสือ "The Vindication of the Rights of Woman" ที่ตีพิมพ์ในคริสต์ศักราช 1792 หรือในยุคสมเด็จพระราชินี

³ วิชาสตรีนิยม (feminism) บางครั้งถูกเรียกเป็นภาษาไทยได้ว่า "อิตติศาสตร์" และทฤษฎีสตรีนิยมเองก็สามารถแบ่งออกได้เป็นหลายกระแส ชลิตาภรณ์ ส่งสัมพันธ์ได้แบ่งทฤษฎีสตรีนิยมได้เป็น 5 กระแส ได้แก่ อิตติศาสตร์แนวเสรีนิยม (Liberal Feminism) อิตติศาสตร์แนวมาร์กซิสต์ (Marxist Feminism) อิตติศาสตร์แนวสุดขั้ว (Radical Feminism) อิตติศาสตร์แนว "นิยมหญิง" (Cultural Feminism) และอิตติศาสตร์แนวสังคมนิยม (Socialist Feminism) การแบ่งทฤษฎีสตรีนิยมเป็นสายต่างๆ นั้น เป็นการแบ่งตามรากฐานของทฤษฎีและปรัชญาของแนวทางนี้ (ชลิตาภรณ์ ส่งสัมพันธ์, 2545)

วิคตอเรีย เธอชี้ให้เห็นว่าความไม่เท่าเทียมระหว่างหญิงและชายในประเทศอังกฤษว่าเป็นสิ่งที่สังคมประกอบสร้างขึ้น การที่ผู้หญิงไม่อาจจะพัฒนาตนเองให้มีความสามารถเท่าเทียมผู้ชายและต้องพึ่งพาทางเศรษฐกิจต่อพ่อและสามีนั้น เป็นเพราะสังคมมีอคติต่อผู้หญิงและไม่เปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้ศึกษาเล่าเรียนเช่นเดียวกับผู้ชายตั้งแต่แรก เธออ้างว่าแท้จริงแล้วเมื่อยังเด็ก ผู้หญิงมีความสามารถและมีศักยภาพที่จะพัฒนาได้เหมือนกับผู้ชาย หากแต่ถูกสังคมขีดและกีดกันไม่ให้ผู้หญิงพัฒนาตนเองได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ

หลังจากงานชิ้นสำคัญของแมรีได้ถูกตีพิมพ์ นักสตรีนิยมทั้งที่เป็นผู้ชายและผู้หญิงทั้งฝั่งอเมริกาและยุโรปก็ได้ออกมาเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง งานชิ้นสำคัญอีกชิ้นหนึ่งของ จอห์น สจ๊วต มิลล์ (John Stuart Mills) เรื่อง "The Subjection of Women" ที่ตีพิมพ์ในคริสต์ศักราช 1869 อภิปรายว่าแท้จริงแล้วผู้หญิงถูกกดขี่ทางเพศโดยผู้ชาย แต่งานที่วิพากษ์ทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์อย่างเป็นระบบถูกเขียนขึ้นโดย แชลลอทท์ เพอร์คินส์ กิลแมน (Charlotte Perkins Gilman) นักสตรีนิยมชาวอเมริกันเรื่อง "The Women and Economics The Economic Factor Between Men and Women as a Factor in Social Evolution" ราวคริสต์ศักราช 1898 หนังสือเล่มดังกล่าววิพากษ์ทุกแง่มุมของความลำเอียงทางเพศ ไม่ว่าจะเป็นการตั้งคำถามเรื่องนิยามของงาน สภาพการพึ่งพาของผู้หญิงต่อผู้ชายที่ประกอบสร้างโดยสังคม การแบ่งงานกันทำระหว่างเพศ ความเป็นแม่ ความเป็นเมีย ฯลฯ (Degler, 1966)

ในประเทศไทยเอง วิวาทะเรื่องความไม่เท่าเทียมกันทางเพศก็ปรากฏให้เห็นเป็นหลักฐานครั้งแรกๆ ในช่วงดอกไม้บาน หรือประมาณ พ.ศ. 2516-2517 เช่น งานเขียนของจิระนันท์ พิตรปรีชา เรื่อง "โลกที่สี่ ประวัติศาสตร์หน้าใหม่ของผู้หญิงไทย" ที่ตีพิมพ์ให้เห็นถึงความไม่เท่าเทียมทางเพศในสังคมไทย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องทวิมาตรฐานที่ครอบงำผู้หญิง ความคาดหวังที่จะให้ผู้หญิงทำหน้าที่ทางสังคมอย่างใดอย่างหนึ่งที่แตกต่างจากชาย การรับบทบาทกำลังสองของผู้หญิง (Double Burden) แต่งานชิ้นสำคัญในประเทศไทยที่ชี้ให้เห็นความเป็นอคติทางเพศต่อการให้คุณค่าของกิจกรรมทางเศรษฐกิจคืองานของ แล ดิลกวิทยรัตน์ "มดลูกก็บังจัญการผลิต" ที่ตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2526 ได้ว่าการที่เศรษฐศาสตร์ไม่นับงานของสตรีที่ทำในบ้านนั้นผิดยิ่งนัก มดลูกแท้จริงแล้วก็คือปัจจัยการผลิตแรงงานดีๆ นี่เอง กนกศักดิ์ แก้วเทพ ก็เป็นนักเศรษฐศาสตร์อีกคนหนึ่งเขียนเกี่ยวกับความไม่เที่ยงธรรมในเศรษฐศาสตร์กระแสชาย โดยชี้ให้เห็นถึงความไม่สมบูรณ์ของการเก็บตัวเลขสถิติเกี่ยวกับกิจกรรมทางเศรษฐศาสตร์ที่ละเลยงานที่ผู้หญิงทำ (กนกศักดิ์, 2545)

แต่ไม่ว่าคำวิพากษ์วิจารณ์เหล่านี้จะรุนแรงหรือมีมากจนส่งผลบางประการที่ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เช่น มีการยอมรับให้ผู้หญิงออกมาเรียนหนังสือ หรือได้ออกมาทำงานนอกบ้าน แต่หากพิจารณาทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก ข้อวิพากษ์บางประการก็ยังเป็นจริงในสภาพสังคมปัจจุบัน คำถามที่ยังอาจจะคาใจอยู่คือทำไมจึงเป็นเช่นนั้น? หากพิจารณาโดยผิวเผินแล้ว วิชาเศรษฐศาสตร์มักจะได้รับยกย่องว่าเป็นศาสตร์ที่มีความเป็นกลาง (Neutral) มากที่สุดในบรรดาสาขาวิชาทางสังคมศาสตร์ทั้งหมด (Krishnaraj and Deshmukh, 1993) มีการกล่าวอ้างว่าเป็นศาสตร์ที่มีความเป็นภาวะวิสัยสูง คำอธิบายทางเศรษฐศาสตร์มักจะเป็นการอธิบายในรูปแบบของสมการ กราฟ และหน่วยทางคณิตศาสตร์หรือสถิติที่สามารถตรวจสอบได้ บุคคลที่ปรากฏตัวในทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก โดยเฉพาะในเศรษฐศาสตร์คลาสสิกใหม่ จะถูกกล่าวถึง

ในฐานะปัจเจกชน เช่น ในฐานะของผู้ผลิตหรือผู้บริโภค หรือผู้ที่สามารถตัดสินใจด้วยเหตุและผลและคำนึงถึงผลประโยชน์ของตัวเองสูงสุด ทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์จะไม่ให้ความสนใจว่าผู้ผลิตหรือผู้บริโภคเหล่านั้นจะเป็นผู้หญิง หรือเป็นผู้ชาย เป็นเด็กหรือเป็นผู้ใหญ่ เป็นต้น ด้วยเหตุนี้กระมัง ข้อโต้แย้งของนักสตรีนิยมที่มีฐานคิดที่เป็นอัตตนิยม (แม้จะมีหลักฐานมายืนยันและปรากฏให้เห็นในสังคม) ยังคงถูกมองโดยนักเศรษฐศาสตร์ส่วนมากว่าเป็นเพียงข้อยกเว้นของทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์เท่านั้น

วิวาทะเรื่องอัตตนิยมและภาวะวิสัยนี้มีให้เห็นอยู่เป็นนิจ และเป็นปัญหาหลักที่นักสตรีนิยม เช่น ไดแอนเอลสัน (Diane Elson, 1992, 1993, 1994, 1995 และ 1998) รูธ เพียร์สัน (Ruth Pearson, 1998) พาเมล่าสปาร์ (Pamela Sparr, 1994) และ กนกศักดิ์ (2545) ตั้งคำถามและโต้ความเป็นภาวะวิสัยของทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์อยู่เสมอ สปาร์อ้างว่าทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์แท้จริงแล้วไม่ได้มีความเป็นกลางอย่างที่อ้าง ทั้งนี้อดีตก็เกิดจาก 1. ตัวผู้ศึกษา (นักเศรษฐศาสตร์ผู้วางรากฐานทฤษฎีต่างๆ ที่ใช้ทุกวันนี้ส่วนมากจะเป็นผู้ชาย) 2. ผู้ถูกศึกษาซึ่งแต่เดิมส่วนมากจะเป็นผู้ชายด้วย ทั้งนี้เป็นเพราะสมมติฐานเบื้องต้นนั้นเป็นสมมติฐานที่ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงและ 3. วิธีการศึกษาเช่นคำถามและสมมติฐานเบื้องต้นหลังคำถามที่ถูกสร้างขึ้นโดยผู้ชาย สปาร์อธิบายต่อไปด้วยว่าทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ที่สร้างด้วยความไม่เป็นกลางนี้จึงสามารถอธิบายได้กับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับผู้ชายแต่ไม่สามารถอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมที่มีผู้หญิงอยู่ครึ่งหนึ่งตามความเป็นจริงได้

พาล์มเมอร์ (Palmer, 1992) นักเศรษฐศาสตร์ชาวอังกฤษได้เสนอว่าด้วยเพศวิริยะ (Sex) ที่ต่างกันระหว่างเพศหญิงและเพศชาย และการหล่อหลอมและผลิตซ้ำทางสังคม (Social reproduction) ในเรื่องบทบาททางเพศ ทำให้ผู้หญิงและผู้ชายถูกกำหนดบทบาทหน้าที่ทางสังคมให้เป็นผู้รับผิดชอบต่อกิจกรรมที่ต่างกัน เช่น ผู้หญิงต้องรับผิดชอบงานบ้าน ในขณะที่ผู้ชายต้องรับผิดชอบหาเลี้ยงครอบครัว พาล์มเมอร์ (อ้างแล้ว, 1992) ยกตัวอย่างอันตรรกะของความไม่เป็นกลางทางเพศในระบบตลาดและความเพิกเฉยต่อสภาพความเป็นจริงทางสังคมของครัวเรือนว่าอาจส่งผลให้นโยบายทางเศรษฐกิจไม่บรรลุเป้าประสงค์ไว้ว่า ในยามที่มีอุปสงค์ต่อแรงงานที่เพิ่มขึ้น โรงงานอาจจะเพิ่มค่าแรงให้เพื่อเป็นการดึงดูดให้ “ผู้ที่ว่างงาน” (ตามความหมายของนักเศรษฐศาสตร์) ซึ่งก็คือผู้หญิงที่เป็นแม่บ้านออกมาทำงาน แต่ถ้าหากเจ้าของโรงงานเพิกเฉยต่อความจริงที่ว่าผู้หญิงเหล่านี้ต้องทำงานบ้านและเลี้ยงดูบุตรแล้ว ต่อให้มีการเพิ่มค่าจ้างแรงงานเท่าใด ผู้หญิงเหล่านี้ก็จะไม่ตอบสนองต่อราคาค่าจ้างที่เพิ่มขึ้น Palmer (1992) อธิบายปรากฏการณ์นี้ว่าเป็นปรากฏการณ์ที่ผู้หญิงจะสามารถออกมาทำงานได้หากเธอยอมเสียภาษีการผลิตซ้ำ “Reproductive tax” จากตัวอย่างนี้จะเห็นว่า ถ้านักเศรษฐศาสตร์ยังคงคล้ำอยู่ในความมืดและยึดถือสมมติฐานดั้งเดิมว่าทุกคนเป็นปัจเจกที่มีเหตุผลดังที่สมิธได้เสนอไว้ จะอาจจะจบลงด้วยบทสรุปที่ว่าผู้หญิงเหล่านี้ต้องการและเลือกที่จะเลี้ยงดูบุตรเนื่องจากเธอมีความเชี่ยวชาญหรือมีความชอบส่วนตัวที่จะเลี้ยงดูบุตรและทำงานบ้าน เฟลด์แมน (Feldman, 1992) ยกตัวอย่างผู้หญิงอิสลามที่ถูกคาดหวังทางวัฒนธรรมและสังคมให้อยู่ในบ้าน (Para) ของตัวเอง แม้เธออยากจะทำออกมาเป็นส่วนร่วมเป็นแรงงานการผลิตอย่างเป็นทางการแต่ก็ไม่สามารถทำได้ และหากนักเศรษฐศาสตร์ผู้ไม่เข้าใจเรื่องความแตกต่างทางเพศและวัฒนธรรมอันนี้ นโยบายทางเศรษฐกิจที่อาจจะคาดหวังการมีส่วนร่วมของแรงงานหญิงอาจไม่สามารถบรรลุเป้าประสงค์ได้

ศาสตราจารย์ไดแอน เอลสัน (Diane Elson, 1994 และ 1998) ได้แย้งเพิ่มเติมด้วยว่า ในความเป็นจริงแล้ว ทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์นั้นใกล้เคียงกับข้ออ้างที่ว่า เป็นศาสตร์ที่เป็นกลางอยู่ลิบลิว ไดแอน ชี้ให้เห็นว่า ความมีค่านิยม (values) ในวิชาเศรษฐศาสตร์นั้นมีให้เห็นกันอย่างดาษดื่น เธอยกตัวอย่างความล้มเหลวของนโยบายการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่รัฐบาลส่งเสริมให้มีการผลิตผลผลิตทางการเกษตรเพื่อการส่งออกในประเทศแถบอาฟริกา โดยมีราคาเป็นเครื่องจูงใจ ผลปรากฏว่าไม่ว่าราคาจะเพิ่มไปเท่าใด ผู้หญิงแม่บ้านที่ส่วนมากมีลูกติดจำนวนมากออกมาวิพากษ์วิจารณ์ว่าลูกของเธอไม่สามารถเปรียบเทียบได้กับราคาพืชผักที่รัฐบาลมีมาตรการส่งเสริมราคา เธอไม่สามารถละทิ้งลูกหลานของเธอเพื่อไปปลูกพืชผักเหล่านั้น และกลับมาเลี้ยงดูลูกหลานของเธอเมื่อราคาพืชผักไม่ดีได้ ในประเด็นเดียวกันนี้ ไนลา คาเบียร์ (Naila Kabeer, 1994) นักเศรษฐศาสตร์สตรีนิยมชาวบังคลาเทศ ยังได้เสนอด้วยว่า ระบบเศรษฐกิจนั้นแท้จริงแล้วถูกอิทธิพลของความเป็นอคติทางเพศที่ฝังตัวอยู่ในระบบสังคม วัฒนธรรมและการเมืองด้วย เธอยกเหตุการณ์ว่า “ถ้าฟุ้งนี้พระเจ้าประกาศให้ผู้หญิงสามารถทำงานได้เช่นเดียวกับผู้ชายและได้รับเงินเดือนมากพอกับผู้ชาย หากเราลองถามผู้ชายในสังคม เราจะพบว่าผู้ชายน้อยคนนักที่จะยอมลาออกจากการมาอยู่บ้านเลี้ยงลูก”

อีกประเด็นหนึ่งที่วิชาเศรษฐศาสตร์ถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างมากคือการนิยามความหมายของคำทางเทคนิคต่างๆ ที่ใช้ในทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ คำว่า “งาน” (Work) ดูเหมือนจะเป็นคำที่ถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างมากว่ามีอคติทางเพศสูงและไม่สะท้อนสภาพความเป็นจริง ลอร์เดส เบนเนอร์เรีย (Lourdes Beneria, 1995) นักเศรษฐศาสตร์แนวสตรีนิยมได้โต้แย้งไว้ว่า นักเศรษฐศาสตร์ส่วนมากเพิกเฉยต่อกิจกรรมที่เกิดขึ้นในสังคมที่ไม่มีมูลค่าแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจ (Exchange Value) แต่มีคุณค่า (Use Value) ต่อผู้คนและสังคม กิจกรรมที่ไม่มีมูลค่าแลกเปลี่ยนเหล่านี้มักจะมองว่าไม่ใช่ “งาน” ในทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ กนกศักดิ์ (2545) เสนอเพิ่มเติมด้วยว่ากิจกรรมงานนอกระบบ (Informal Work) เช่น งานรับจ้างเย็บผ้าเหมาไหล ซึ่งส่วนมากจะกระทำโดยผู้หญิงก็ไม่ได้ถูกนับรวมตามนิยามคำว่างานตามหลักเศรษฐศาสตร์ด้วย กนกศักดิ์ เห็นว่างานเหล่านี้ น่าจะถูกนับรวมเพราะแม้จะไม่เกิดขึ้นในตลาดแต่ก็มีมูลค่าการแลกเปลี่ยนเพียงแต่ไม่เป็นทางการเท่านั้น

คาโรไลน์ โมเซอร์ (Caroline Moser, 1989) นักสตรีนิยมเศรษฐศาสตร์ชาวอังกฤษ เสนอว่าแท้จริงแล้วทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ควรจะรวมเอากิจกรรมทั้งหมดที่เกิดขึ้น เธอเสนอว่างานสามารถถูกแบ่งได้เป็น 3 ชนิด นั่นคืองานทางการผลิต (Productive Work) งานทางการผลิตซ้ำ (Reproductive Work) และงานของชุมชน (Community Work) เศรษฐศาสตร์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบันก็ถือนับเอาเฉพาะงานทางการผลิตเท่านั้น ที่มีมูลค่าแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจและเกิดขึ้นในระบบตลาด ทั้งที่ความเป็นจริงแล้ว งานที่เกิดขึ้นเพื่อการผลิตซ้ำ เช่น งานบ้าน งานเลี้ยงลูก การคลอดลูกเหล่านี้ก็มีความสำคัญไม่แพ้กัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง งานเหล่านี้มีความสำคัญต่อการผลิตซ้ำและดำรงไว้ซึ่งเผ่าพันธุ์มนุษย์ การรักษามูลค่าของแรงงานทางเศรษฐกิจ ดังที่แล ดิลกวิทย์รัตน์ เคยกล่าวไว้ว่ามรดกของผู้หญิงก็เป็นปัจจัยที่สำคัญในการผลิตแรงงานให้กับระบบเศรษฐกิจ หากถือเช่นนั้นแล้ว นับว่าทฤษฎีทางเศรษฐกิจก็คำนวณเรื่องของการผลิตพลาดไปมากเลยทีเดียว (แล, 2526)

สำหรับแนวทางการศึกษาทางเศรษฐศาสตร์กระแสหลักไม่ว่าจะใช้วิธีการนิรนัยหรืออุปนัยนั้น ก็ถูกวิพากษ์ว่าเป็นการศึกษาจากประสบการณ์ของผู้ชายทั้งสิ้น (กนกศักดิ์, 2545) แต่ที่กักเอาประสบการณ์เหล่านี้จะสามารถใช้อธิบายสิ่งที่จะเกิดขึ้นกับผู้หญิงได้เช่นกัน นอกจากนี้สปาร์ (1994) ยังเสนอด้วยว่าทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ยังมีความอคติทางเชื้อชาติและวัฒนธรรม เนื่องจากทฤษฎีส่วนมากผลิตขึ้นบนประสบการณ์ของประเทศอุตสาหกรรมที่พัฒนาแล้ว

ความไม่เป็นกลางอย่างแท้จริง สมมติฐานเบื้องต้นที่มีอคติ และค่านิยมศัพท์ทางเศรษฐศาสตร์ที่ไม่สะท้อนความเป็นจริง ส่งผลให้วิธีการศึกษาและที่ไปที่มาของทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ไม่สอดคล้องกับปรากฏการณ์ทางสังคม หากเศรษฐศาสตร์คือศาสตร์ที่มีการศึกษาเพื่อให้มีการสนับสนุนเชิงนโยบายในการจัดสรรทรัพยากรแล้วดังอ้าง การที่ทฤษฎีไม่สามารถจัดการหรือจับภาพที่แท้จริงของสังคมอาจส่งผลทางลบต่อผู้คนในสังคมเอง ในกรณีความมีอคติทางเพศภาวะ ผู้ที่เสี่ยงต่อการได้รับผลกระทบในด้านลบจากนโยบายทางเศรษฐกิจต่างๆ ก็คงจะไม่พ้นผู้หญิง เด็กผู้หญิง และคนแก่ผู้หญิง

กระแสการหมุนเวียนของระบบเศรษฐกิจ: กระแสที่มีต่อบอดต่อประเด็นเพศภาวะ

เพื่อให้เห็นความมีอคติอย่างเป็นรูปธรรมและเป็นระบบ ผู้เขียนจะวิเคราะห์กระแสการหมุนเวียนของระบบเศรษฐกิจจากมุมมองสตรีนิยม วันรักษ์ (2545) กล่าวว่า วิชาความรู้เรื่องกระแสการหมุนเวียนของระบบเศรษฐกิจ (The Circular Flow) เป็นรากฐานในการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับรายได้และผลิตผลรวมของชาติ เป็นที่ทราบกันดีว่ารายได้และผลิตผลรวมของชาตินี้ก็ถูกใช้อ้างเพื่อประกอบการตัดสินใจในการวางนโยบายทางเศรษฐกิจและสังคมที่ส่งผลกระทบต่อผู้คนให้ประเทศอยู่เสมอ วันรักษ์เสนอด้วยว่า หน้าตาของโครงสร้างระบบเศรษฐกิจทั่วไปจะมีลักษณะคล้ายกันคือประกอบไปด้วยภาคเศรษฐกิจใหญ่ๆ 3 ภาคด้วยกัน นั่นคือ ภาคครัวเรือน (Household Sector) ภาคธุรกิจ (Business Sector) และภาครัฐบาล (Public or Government Sector)

ตามแนวคิดเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก **ภาคครัวเรือน (Household Sector)** ถูกมองในสองบทบาทคือ บทบาทที่เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตและผู้บริโภคสินค้าและบริการ สำหรับบทบาทเจ้าของปัจจัยการผลิตนั้น สมาชิกของครัวเรือนจะเป็นผู้ขายปัจจัยการผลิตอันได้แก่ แรงงาน ที่ดิน ทุน และผู้ประกอบการให้กับภาคธุรกิจหรือภาครัฐบาล โดยจะได้รับค่าตอบแทนเป็นรายได้ ค่าเช่า ดอกเบี้ยและกำไร ในขณะที่เดียวกันครัวเรือนก็จะนำค่าตอบแทนที่ได้รับในรูปแบบต่างๆ นี้ไปใช้ซื้อสินค้าและบริการจากภาคธุรกิจ สำหรับ **ภาคธุรกิจ (Business Sector)** นักเศรษฐศาสตร์มองว่าภาคนี้ทำหน้าที่และบทบาทของผู้ผลิต ซื้อปัจจัยจากครัวเรือน และผลิตสินค้าและบริการให้แก่ภาคครัวเรือน ส่วน **ภาครัฐบาล (Public or Government Sector)** ถูกมองว่าเป็นผู้นำที่ควบคุมให้การแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการของทั้งสองภาคที่กล่าวมาแล้วเป็นไปอย่างเป็นระบบผ่านการออกกฎหมาย ตัดสินความเมื่อเกิดข้อพิพาททางเศรษฐกิจ และทำหน้าที่จัดหาและผลิตสินค้าและบริการแก่ประชาชน อีกทั้งยังทำหน้าที่จัดเก็บรายได้ในรูปภาษีอากร ค่าธรรมเนียมจากภาคครัวเรือนและภาคธุรกิจด้วยเพื่อจะได้แจกจ่ายสวัสดิการให้กับประชาชนบางกลุ่มในรูปสวัสดิการสงเคราะห์ด้วย

ดูเพียงผิวเผิน กระแสการหมุนเวียนของระบบเศรษฐกิจที่กล่าวมานี้เป็นเหตุเป็นผลและสามารถอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมได้ในระดับหนึ่ง หากแต่ถ้าใช้วิธีพินิจแบบสตรีนิยมที่มีความอ่อนไหวเรื่องประเด็นเพศภาวะที่ไม่เชื่อว่าการแบ่งงานการทำงานระหว่างเพศและความคาดหวังทางสังคมที่แตกต่างกันระหว่างผู้หญิงและผู้ชายเป็นเรื่องที่สมควรและเป็นเรื่องธรรมชาติมาวิเคราะห์จะพบว่ากระแสการหมุนเวียนที่ได้แสดงไปแล้วนั้นยังมีอคติทางเพศอยู่มาก ในส่วนที่เหลือของตอนนี้จะเป็นการวิเคราะห์ความมีขอบเขตและอคติในประเด็นเพศภาวะที่ปรากฏตัวในภาคเศรษฐกิจทั้ง 3 ภาคที่กล่าวมาแล้ว

1. ครัวเรือนในกระแสการหมุนเวียนของระบบเศรษฐกิจนี้ สร้างขึ้นบนสมมติฐานของเศรษฐศาสตร์ครัวเรือนของ ศาสตราจารย์แกรี เบคเกอร์ (Gary Becker) ในหนังสือเรื่อง “A Treatise of the Family” ที่ตีพิมพ์เมื่อคริสต์ศักราช 1981 โดยที่แกรีเสนอว่าครัวเรือนแท้จริงแล้วก็เหมือนกับโรงงานเล็กๆ โรงหนึ่ง ซึ่งสมาชิกทุกคนทำงานอย่างสมานฉันท์เพื่อประโยชน์สูงสุดของโรงงาน กล่าวสั้นๆ ก็คือ แกร์เสนอว่าทฤษฎีอรรถประโยชน์หน่วยสุดท้ายสามารถใช้ได้กับพฤติกรรมและการตัดสินใจของครัวเรือน การตัดสินใจของหัวหน้าครัวเรือนก็ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความรักใคร่ เห็นอกเห็นใจ และเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมของสมาชิกในครัวเรือน (Altruism)

นักเศรษฐศาสตร์สตรีนิยมได้ออกมาได้แย้งอย่างมากในการใช้สมมติฐานครัวเรือนเช่นนี้ ศาสตราจารย์อมาตยา เซ็น (Amartya Sen) เป็นนักเศรษฐศาสตร์พัฒนาคนแรกๆ ที่ออกมาแย้งว่าแท้จริงแล้วครัวเรือนไม่ใช่อาณาบริเวณที่ปราศจากความขัดแย้งเหมือนที่นักเศรษฐศาสตร์สำนักคลาสสิกใหม่อ้างกัน เขาได้ว่าครัวเรือนเป็นที่ของความขัดแย้งพอกๆ กับความปรองดอง (Cooperative Conflict) การที่จะมองว่าครัวเรือนเป็นที่ที่มีแต่ความสมานฉันท์อย่างเดียวนั้นเป็นเรื่องที่ไม่สมควรมอง ซึ่งข้อโต้แย้งนี้ก็ตรงกับนักทฤษฎีสตรีนิยมเสนอว่าความสัมพันธ์ในครัวเรือนโดยเฉพาะอย่างยิ่งระหว่างผู้หญิงและผู้ชายเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ต้องมีการต่อรองและซับซ้อนกันอยู่เสมอ (Sen, 1990)

สมมติฐานเรื่องครัวเรือนยังถูกวิพากษ์อย่างมากในเรื่องของความเป็น Altruism ของครัวเรือน ป้อยครั้งที่นักสตรีนิยมตั้งคำถามเกี่ยวกับหัวหน้าของครัวเรือน (ซึ่งสังคมคาดหวังว่าจะเป็นผู้ชาย) ว่าหากสมมติฐานเบื้องต้นที่กล่าวว่าทุกคนตัดสินใจในกิจกรรมทางเศรษฐกิจเพื่อประโยชน์สูงสุดของตนแล้ว จะอธิบายได้อย่างไรว่าการตัดสินใจของหัวหน้าครัวเรือนเป็นการตัดสินใจบนพื้นฐานของความต้องการของสมาชิกครัวเรือนทุกคน ทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ยังบกพร่องที่ไม่สามารถอธิบายได้ว่าหากสมาชิกของครัวเรือนมีความต้องการที่ไม่เหมือนกันแล้ว หัวหน้าครัวเรือนจัดการกับสิ่งเหล่านี้ได้อย่างไร และการปล่อยให้หัวหน้าครัวเรือนเป็นผู้ตัดสินใจแทนสมาชิกในครัวเรือนนั้นเป็นเรื่องที่สมควรหรือไม่อย่างไร ทั้งนี้เพราะการศึกษาเรื่องของการใช้จ่ายรายได้ของผู้หญิงและผู้ชายในครัวเรือนเดียวกันในหลายสังคมแสดงให้เห็นอย่างประจักษ์ชัดว่ามีแบบแผนต่างกัน แรเลสเซอร์ บลูมเบิร์ก (Rae Lesser Blumberg, 1991) ทำการวิจัยเชิงประจักษ์ในเรื่องการใช้จ่ายรายได้ของผู้หญิงและผู้ชายในประเทศโลกที่สามหลายประเทศแล้วพบว่า ผู้หญิงมีแนวโน้มที่จะใช้จ่ายเงินไปเพื่อประโยชน์ของครัวเรือนในขณะที่ผู้ชายมีแนวโน้มที่จะใช้เงินเพื่อส่วนตัวมากกว่า

ดังนั้น การไม่มีกรกล่าวถึงความเป็นไปในครัวเรือนในทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ เหมือนจะเป็นการละเลยต่อสภาพความเป็นจริงของมนุษย์ ในครัวเรือนหนึ่งๆ สมาชิกในครัวเรือนนั้นไม่ได้เป็นปัจเจกชนที่ปราศจากค่านิยมอย่างหนึ่งที่ทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ตั้งสมมติฐานไว้ สมาชิกแต่ละคนมีความเป็นหญิง ชาย มีอายุที่แตกต่างกัน และบ่อยครั้งจะถูกคาดหวังจากสังคมและวัฒนธรรมให้กระทำหรือรับบทบาทเฉพาะหนึ่งๆ กรณีเรื่องการแบ่งงานกันทำภายในครัวเรือนก็เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่ทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ถูกนักสตรีนิยมวิพากษ์อย่างรุนแรง นักสตรีนิยมที่มีชื่อเสียงเช่น ซีมอน เดอ โบวัวร์ (Simone De Beauvoir, 1953) กล่าวไว้ว่า “แท้จริงแล้วเราไม่ได้เกิดมาเป็นผู้หญิง แต่ถูกทำให้กลายเป็นหญิง” (One is not born, but rather becomes, a woman) สิ่งที่เธอเสนอคือ แท้จริงแล้วคนเราเกิดมาด้วยเพศสรีระหนึ่งๆ เช่น เป็นผู้หญิงและผู้ชายที่แบ่งได้ตามอวัยวะสืบพันธุ์ แต่สังคมกำหนดบทบาทหน้าที่ของเราตามเพศสรีระของเรา ซึ่งนักสตรีนิยมเรียกว่าเพศภาวะ (Gender) อคติที่บังเกิดอยู่ในสังคมก็เกิดมาจากการกำหนดบทบาททางเพศภาวะนี้เอง ส่วนมากผู้หญิงจะถูกคาดหวังให้เลี้ยงลูก ดูแลครอบครัว ทำความสะอาดบ้าน ฯลฯ ในขณะที่ผู้ชายถูกคาดหวังให้ทำงานนอกบ้าน หาเงินเลี้ยงดูครอบครัว แต่ถ้าจะมองให้ดีแล้ว ผู้ชายก็ถูกรอบงำด้วยกรอบของความคาดหวังของสังคมว่าด้วยเพศภาวะนี้ไม่น้อยไปกว่าผู้หญิงเลย การละเลยต่อประเด็นเพศภาวะ และค่านิยมทางเพศในสังคมในทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ทำให้ไม่สามารถอธิบายได้ว่าทำไมครัวเรือนจึงไม่ตอบสนองต่อนโยบายทางเศรษฐกิจที่ออกโดยภาครัฐตามที่ทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ได้บัญญัติไว้ เช่น กรณีของผู้หญิงที่ไม่ยอมละทิ้งลูกออกมาทำสวนในอาฟริกาที่อธิบายไปก่อนหน้านี้แล้ว

2. ภาคธุรกิจ ในภาคธุรกิจเองก็มียุคคิดทางด้านเพศภาวะอยู่ไม่น้อย การแลกเปลี่ยนระหว่างครัวเรือนและภาคธุรกิจ หรือภาคธุรกิจกับภาครัฐบาลล้วนแต่เกิดขึ้นผ่านระบบตลาด แต่ตลาดในความเป็นจริงกับตลาดในทฤษฎีเศรษฐศาสตร์นั้นมีความแตกต่างกันอย่างมาก ตลาดในอุดมคติทางเศรษฐศาสตร์ที่มีที่มองไม่เห็น (Invisible Hand) หรือกลไกอุปสงค์และอุปทานทำงานอย่างเต็มประสิทธิภาพนั้นไม่มีให้เห็นในความเป็นจริงหรือตลาดไม่ได้เสรีอย่างที่อ้างกัน บาร์บารา ฮาไรส์ ไวท์ (Barbara Harris White, 1998) นักเศรษฐศาสตร์สตรีนิยมแห่งมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด ประเทศอังกฤษ ได้ทำการวิจัยเรื่องตลาดสินค้าการเกษตรในประเทศเคนยา และพบว่าตลาดสินค้าการเกษตรนั้นมีการแบ่งเขตอย่างชัดเจนระหว่างตลาดผู้หญิงกับตลาดผู้ชาย ซึ่งข้อสรุปนี้ก็ยังปรากฏให้เห็นในลักษณะเดียวกันในการศึกษากรณีของประเทศไทยของร่มเย็น โกไศยกานนท์ (Kosaikanont, 2003) ซึ่งพบว่าตลาดผลผลิตผลการเกษตรของผู้หญิงจะเป็นตลาดขายปลีกขนาดเล็ก แต่ตลาดชายส่งนั้นจะเป็นตลาดของผู้ชายเป็นส่วนใหญ่

เรื่องการจ้างงานในภาคธุรกิจก็ยังมีอคติทางเพศอยู่มาก เพียร์สัน (Pearson, 1998) และ ปีเตอร์ เอฟ เบลล์ (Peter F. Bell, 1997) ศึกษาการจ้างแรงงานในภาคอุตสาหกรรมในประเทศไทย แล้วพบว่าผู้หญิงจะกระจุกตัวอยู่ในโรงงานบางประเภท และส่วนใหญ่จะถูกจ้างงานอยู่ในระดับล่าง ได้ค่าตอบแทนต่ำ และมีสวัสดิการที่ไม่ดีเมื่อเปรียบเทียบกับผู้ชาย เบลล์ยังเสนอต่อไปด้วยว่าผู้หญิงเหล่านี้สร้างเงินตราให้กับประเทศไทย และอาจจะยังถือได้ด้วยว่าเป็นผู้สร้างปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจแก่ประเทศไทยในช่วงคริสต์ทศวรรษที่ 1990 เพียร์สัน (Pearson, 1998) อธิบายปรากฏการณ์การกระจุกตัวของผู้หญิงในโรงงานอุตสาหกรรมเหล่านี้ว่าเป็นอคติของเจ้าของโรงงานและสังคมที่มีความเชื่อว่าแรงงานหญิงไทยมีมือที่ละเอียดอ่อน (Nimble Finger) เหมาะ

แก่การทำงานที่ละเอียด ยิ่งไปกว่านั้นผู้หญิงเหล่านี้ยังมีความอดทนสูง และมีแนวโน้มที่จะรวมตัวเพื่อต่อสู้ทาง การเมืองน้อยกว่าผู้ชาย ความคิดพวกนี้ ยากที่จะพิสูจน์ว่าเป็นเช่นนั้นจริง หรือผู้หญิงเหล่านี้ถูกสอนหรือหลอ หลอมโดยสังคมให้เชื่อเช่นนั้นตามที่ซีโมน เดอ โบวัวร์โต้แย้งไว้

3. ภาครัฐบาล อคติทางเพศแทรกซึมอยู่ในระบบและวิถีคิดของข้าราชการและปฏิบัติปฏิบัติงาน วิถีคิด เหล่านี้ก็ถูกบ่มสร้างจากสังคมและวัฒนธรรมซึ่งมีประวัติศาสตร์ที่ยาวนาน ผู้หญิงในสายตาของรัฐบาลหลายๆ ประเทศก็ถูกมองว่าเป็นเพียงผู้รับสวัสดิการจากรัฐเท่านั้น ไม่ได้รับสถานภาพเป็นประชาชนคนหนึ่งที่เป็นผู้หญิง และทำงานเช่นเดียวกับผู้ชาย ดังเช่นที่ คูลเลอร์ (Collier, 1993 และ 1994) ได้ชี้ให้เห็นว่าผู้หญิงไม่ได้เป็น เพียงแต่ผู้รอรับส่วนบุญจากเงินโอนของรัฐบาล แต่พวกเขาก็ทำงานหากแต่ถูกกีดกันจากตลาด สังคม และ วัฒนธรรม แต่ในบางประเทศ ผู้หญิงก็ถูกเหมารวมเอาดีๆ ว่ามีความสามารถเท่าเทียมชายและคาดหวังให้เธอ เป็นแรงงาน เป็นพลังขับเคลื่อนเศรษฐกิจเหมือนชาย โดยไม่คำนึงถึงภาวะหรือความจำเป็นที่ผู้หญิงต้องเผชิญอยู่ จริงในสังคม

สำหรับตัวอย่างที่เห็นชัดในประเทศไทย คือการที่เจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอในช่วงแรกของการปฏิวัติเขียว ของประเทศไทยในช่วงคริสต์ทศวรรษที่ 1970 ได้ออกไปส่งเสริมและอบรมความรู้เรื่องการปลูกพืชเศรษฐกิจใหม่ โดยเรียกเฉพาะหัวหน้าครัวเรือนตามสำเนาทะเบียนบ้านซึ่งส่วนมากจะเป็นผู้ชาย ด้วยความที่ละเอียดต่อประเด็น เพศภาวะนี้จึงทำให้การส่งเสริมดังกล่าวไม่ได้รับผลดีเท่าที่ควรเนื่องจากว่าผู้หญิงเป็นผู้ที่รับผิดชอบเรื่องการใส่ ปุ๋ยและดูแลบำรุงพืชพันธุ์บางประเภทด้วย (เบญจพรรณ และเบญจวรรณ, 2525)

การจัดสถิติและการจัดทำงบประมาณของภาครัฐบาลก็มีอคติทางเพศอยู่มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการ จัดทำงบประมาณที่ไม่คำนึงถึงความแตกต่างระหว่างเพศและความสัมพันธ์กับประชาชนที่มีเพศสรีระเป็นหญิง หรือเป็นชาย และหน้าที่ที่กำหนดตามเพศภาวะของพวกเขา ทำให้ไม่สามารถวิเคราะห์ได้อย่างแท้จริงว่าการเพิ่ม รายได้ของรัฐในภาคหนึ่งๆ จะส่งผลกระทบต่ออย่างไร ซูซาน โยคส์ (Susan Joekes, 1991) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ผลกระทบของการเก็บภาษีจากมุมมองทางเพศภาวะแล้วพบว่า การเพิ่มภาษีทางตรงจะส่งผลกระทบต่อผู้ชาย มากกว่าในฐานะที่พวกเขาเป็นคนที่ทำงานอยู่ในภาคทางการ ในขณะที่การเพิ่มภาษีทางอ้อมเช่นภาษีมูลค่าเพิ่ม จะกระทบต่อผู้หญิงมากกว่าในฐานะที่พวกเขาเป็นผู้รับผิดชอบจ่ายใช้สอยในครัวเรือน

สรุป: ความจำเป็นในการบูรณาการสตรีศึกษาเข้ากับการศึกษาทางเศรษฐศาสตร์

อคติทางเพศทั้งในภาคครัวเรือน ภาคธุรกิจ และภาครัฐบาลตามที่อภิปรายไปแล้ว ทำให้เห็นว่าทฤษฎี ทางเศรษฐศาสตร์ที่มีพื้นฐานความเข้าใจในความสัมพันธ์ของทั้งสามส่วนภาคการผลิตนี้อาจเป็นพื้นฐานที่ไม่ ถูกต้องมากนัก การที่ใช้สมมติฐานเบื้องต้นดังกล่าวเป็นบรรทัดฐานในการเก็บข้อมูล ไม่ว่าจะวิธีเก็บข้อมูลนั้นจะมี ความเที่ยงตรงเพียงใด หากแต่สมมติฐานเบื้องต้นนั้นไม่ถูกต้อง ผลของข้อมูล และผลสรุปของการวิจัยหนึ่งๆ ซึ่ง อาจถูกนำมาเป็นส่วนหนึ่งในการตัดสินใจเพื่อวางนโยบายระดับต่างๆ อาจส่งผลที่ไม่พึงประสงค์ รวมถึง 1. การที่ประเทศไม่ได้ประสบผลทางเศรษฐกิจตามเป้าหมายที่วางไว้ (กรณีที่ต้องการเพิ่มรายได้ประชาชาติโดยเพิ่ม การจ้างงานของสตรีอาจไม่เป็นผลหากไม่คำนึงถึงการแบ่งงานกันทำหรือความคาดหวังทางสังคมต่อผู้หญิง) 2.

เป็นผลร้ายกับกลุ่มผู้หญิง (กรณีนี้ที่ผู้หญิงในบางประเทศโดยเฉพาะประเทศรัฐสวัสดิการที่ต้องพึ่งพาทางการในเรื่องสวัสดิการ การตัดงบสวัสดิการหมายถึงการกระทำต่อผู้หญิงทางตรง หรือกรณีของการเก็บภาษีที่กล่าวไปแล้ว) 3. เป็นการเพิกเฉยต่อการต่อรองอำนาจระหว่างผู้หญิงและผู้ชาย

การที่วิชาเศรษฐศาสตร์จะบูรณาการกับสตรีศึกษานั้น อาจจะต้องมีการปรับสมมติฐานเบื้องต้น โดยต้องตั้งสมมติฐานไว้ว่าบุคคลต่างๆ นั้นมีความแตกต่างกัน และความแตกต่างทางเพศนั้นเป็นเรื่องที่สำคัญ พอพอกับความแตกต่างด้านอื่นๆ ในลักษณะที่เป็นพหุนิยมทางอัตตลักษณ์ (Intersectionality or Multiple identity) ในขณะที่เดียวกันผู้วิจัยทางด้านเศรษฐศาสตร์ต้องพยายามตั้งคำถามกับสมมติฐานและค่านิยมดั้งเดิมที่ใช้กันจนรู้สึกว่าเป็นกลาง การวิเคราะห์ที่สะท้อนความเป็นจริงควรจะต้องรวมบริบทของสังคม ปุ่มหลังทางประวัติศาสตร์ และอิทธิพลทางวัฒนธรรมและการเมืองเข้าไว้ด้วย การผนวกสตรีศึกษาเข้ากับเศรษฐศาสตร์และศาสตร์แขนงอื่นๆ ไม่เพียงแต่จะทำให้ภาพสังคมที่เห็นสะท้อนปรากฏการณ์ที่แท้จริงเท่านั้น แต่จะทำให้เห็นนโยบายที่จะถูกสร้างที่ต้อพึ่งพิงการศึกษาเหล่านี้สามารถทำได้ด้วยความเที่ยงตรงและเป็นประโยชน์อย่างแท้จริงกับคนในสังคมทั้งผู้หญิงและผู้ชาย

บรรณานุกรม

- กนกศักดิ์ แก้วเทพ(2536) *เศรษฐศาสตร์สองกระแส* กรุงเทพฯ : คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- กนกศักดิ์ แก้วเทพ(2545) *ผู้หญิงกับเศรษฐศาสตร์* ในของฝากกว่าด้วยเรื่องมิติหญิงชาย ฉบับที่ 5 มกราคม 2545 กรุงเทพฯ :
คณะทำงานส่งเสริมมิติหญิงชายในการพัฒนา
- จิระนันท์ พิตรปรีชา (2517) *โลกที่สี่ ประวัติศาสตร์หน้าใหม่ของหญิงไทย* กรุงเทพฯ : กลุ่มผู้หญิง จุฬาฯ
- ชลิดาภรณ์ ส่งสัมพันธ์ (2545) *ไทยศึกษากับอัตติศาสตร์พินิจ* ในของฝากกว่าด้วยเรื่องมิติหญิงชาย ฉบับที่ 5 มกราคม 2545
กรุงเทพฯ : คณะทำงานส่งเสริมมิติหญิงชายในการพัฒนา
- เบญจพรรณ ชินวัตร และเบญจวรรณ ทองศิริ (2525) *การแบ่งงานกันทำระหว่างเพศในการเกษตร อำเภอพร้าวกะเทียม เชียงใหม่ เชียงใหม่*
: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- แล ดิลกวิทยรัตน์ (2526) “มดลูกก็ปัจจัยการผลิต” *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง* กรุงเทพฯ : คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย
- วันรักษ์ มิ่งมณีนาคนิ (2534) *หลักเศรษฐศาสตร์จุลภาค* กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช จำกัด
- วันรักษ์ มิ่งมณีนาคนิ (2545) *หลักเศรษฐศาสตร์มหภาค* กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช จำกัด
- Bell, P.F. (1997). Thailand's economic miracle: built on the backs of women. In Virada Somsawasdi and Theobald, S.
(eds.) *Women's gender relations and development in Thai society*. Chiang Mai: Women's studies center.
- Becker, G. (1981). *A treatise on the family*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Beneria, L. (1995). *Toward a greater integration of gender in economics*. In World Development. Vol. 23 No. 11.
Pergamon.
- Beauvoir S.D. (1953). *The Second Sex*. Reprinted in 1989 New York : Vintage Books Edition.
- Blumberg, R. (1991). Income under female versus male control: hypotheses from a theory of gender stratification and
data from the third world. In Blumberg, R. (ed.). *Gender, family and economy*. California: Sage.
- Charlotte, P. G. (1898) *Women and Economics : The Economic Factor Between Men and Women as a Factor in*
Social Evolution. Degler C. (ed.) Harper Torchbooks : New York.
- Collier, P. (1993). The impact of adjustment on women. In Demer, L. et.al. (eds) *Understanding the social effects of*
policy reform, Washington DC. WB.
- Collier, P. (1994). Market gender discrimination. In Meier, G.M. *Leading issues in economic development*. New York
and Oxford: Oxford University Press.
- DAWN (2000) *Gender Justice and Economic Justice, reflections on the 5-year reviews of the UN conferences of the*
1990's, a paper prepared for UNIFEM by Gita Sen and Sonia Côrrea , DAWN Informs 1/2000.
- DAWN (2003) *DAWN Informs*. September 2003. Fiji : DAWN Informs.
- Elson, D. (1998). Talking to the boys: gender and economic growth models. In Jackson, C. and Pearson, R. (eds.)
Feminist visions of development gender analysis and policy. London and New York: Routledge.
- Elson, D. (1995). *Gender awareness in modelling structural adjustment* In World Development Journal Vol. 23. No. 11
Elsevier Science Direct.
- Elson, D. (1994). Micro, Meso, Macro: gender and economic analysis in the context of policy reform. In Bakker, I. (ed.)
The strategic silence gender and economic policy. London: Zed Books.

- Elson, D. (1993). Gender relations and economic issues. In Evers, B. (ed.) (1993). *Women and economic policy: Oxfam focus on gender*. Oxford: Oxfam.
- Elson, D. (1992). Male bias in structural adjustment. In Afshar, H. and Dennis, C. (eds.) (1992). *Women and adjustment policies in the Third World*. York: Macmillan Press Ltd.
- Feldman, S. (1992). Crises, poverty, and gender inequality: current themes and issues. In Beneria, L. and Feldman S. (eds) (1992). *Unequal burden: economic crises, persistent poverty, and women's work*. Oxford: Westview Press, Inc.
- Joekes, S. (1991). *Women and structural adjustment: operational implication for member organizations of joint consultative group on policy*. An issues paper of the JCGP WID Sub-group. JCGP.
- Kabeer, N. (1994). *Reversed realities: gender hierarchies in development thought*. London: Verso.
- Krishnaraj and Deshmukh (1993) *Gender in Economics : Theory and Practice*. Ajanta Publications : Delhi
- Kosaikanont, R. (2003) *The Socio-economic Impact of the Economic Crisis in Two Communities in Northern Thailand*. PhD. Thesis, University of Bath: UK
- Marx, K. (1867). *Capital A New Abridgement*. Oxford University Press : Oxford
- Mills, J. S. (1869). *The Subjection of Women*. London : Penguin Books Ltd.
- Moser, C.O.N. (1989). *Gender planning in the Third World: meeting practical and strategic gender needs*. World Development Vol 17 No. 11. Pergamon.
- Palmer, I. (1992). Gender equity and economic efficiency in adjustment programmes. In Afshar, H. and Dennis, C. (eds.) (1992). *Women and adjustment policies in the Third World*. York: Macmillan Press Ltd.
- Pearson, R. (1998). 'Nimble fingers' revisited: reflections on women and Third World industrialisation in the late twentieth century. In Jackson, C. and Pearson, R. (eds.) *Feminist visions of development gender analysis and policy*. London and New York: Routledge.
- Samuelson, P. A. and W. D. Nordhaus (1999) *Economics*. 17th edition., New York : McGraw Hill Book Company
- Sen, A. (1990). Gender and cooperative conflicts in Tinker I (ed). *Persistent inequality*. New York: Oxford University Press.
- Smith, A. (1776) *The Wealth of Nation*. London : Penguin Books Ltd..
- Sparr, P. (ed.) (1994). *Mortgaging women's lives: feminist critiques of structural adjustment*. London: Zed Books.
- White, B.H. (1998) "Female and Male Grain Marketing Systems: Analytical and Policy Issues for West Africa and India" in Jackson c. and R. Pearson (eds.) *Feminist Visions of Development Gender Analysis and Policy*. London: Routledge.
- Wollstonecraft, M. (1792). *The Vindication of the Rights of Woman*. London: Penguin Books Ltd.